

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1011165896

Дата перевірки:
12.05.2022 22:46:20 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
12.05.2022 22:57:22 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: бакалаврська А.Полашті

Кількість сторінок: 39 Кількість слів: 12467 Кількість символів: 89056 Розмір файлу: 721.11 KB ID файлу: 1011061070

43.3% Схожість

Найбільша схожість: 6.79% з Інтернет-джерелом (<http://polit.net.ua/%D0%BB%D1%96%D1%82-%D0%BA%D1%80%D0%B>).

41.9% Джерела з Інтернету

200

Сторінка 41

2.13% Джерела з Бібліотеки

88

Сторінка 43

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

4

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ПРОБЛЕМАТИКА ІСТОРИЧНО-ПРИГОДНИЦЬКИХ РОМАНІВ В. ШКЛЯРА

ПОЛАШТІ АННАМАРІЯ АРПАДІВНА

Студентка IV курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

за спеціальністю 014 «Середня освіта
(Українська мова і література)»

галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 10 /27 жовтня 2021 року

Науковий керівник: Кордонець Олександр Анатолійович
кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

Завідувач кафедри: Бергсасі Аніко Ференцівна
габлітований доктор, професор

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 2022 року

Протокол № _____/2022

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Кваліфікаційна робота
ПРОБЛЕМАТИКА ІСТОРИЧНО-ПРИГОДНИЦЬКИХ РОМАНІВ В. ШКЛЯРА

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV курсу
ПОЛАШТІ АННАМАРІЯ АРПАДІВНА
Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

Науковий керівник: Кордонець Олександр Анатолійович
кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

Рецензент: Кузьма Оксана Юріївна
кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української літератури УжНУ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. Тематичне та жанрове різноманіття прози Василя Шкляра.....	8
РОЗДІЛ II. Проблема патріотизму, вірності і зради в романі "Чорний Ворон".....	16
РОЗДІЛ III. Тема УПА в романі "Троща".....	26
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	37

ВСТУП

Зростання патріотичних мотивів у сучасному вітчизняному письменстві ніби й само собою зрозумілий у нинішніх обставинах, а все ж по-своєму феноменальний. «Адже почався він ще задовго до Революції гідності й війни на Донбасі, означившись десь наприкінці нульових років з появою книжок Марії Матіос, Оксани Забужко, Василя Шкляра, Володимира Лиса» [16].

Для українського читача В.Шкляр – постать відома й упізнана, адже це ім'я асоціюють із патріотичною та пригодницькою літературою, що є найбільш популярною на масовому книжковому ринку.

Василь Шкляр – один із найвідоміших і найбільш читаних сучасних українських письменників. Прикметно, що митець користується популярністю не тільки серед читачів, він не обділений також увагою сучасних оглядачів літературного процесу, критиків і літературознавців. На сьогодні маємо численні відгуки й публікації, в яких розкриваються різні аспекти його прози. «Посилена увага до письменницької постаті В. Шкляра пояснюється тим фактом, що він дуже вдало експериментує актуальні теми української самоідентичності, відновлення історичної справедливості та інтерпретації маловідомих історико-культурних подій для майбутніх поколінь українців» [20].

Як слушно зауважив дослідник Я. Голобородько, «Василь Шкляр наділений властивістю, що вигранно і багатогранно виділяє його серед інших представників нинішнього літературного процесу. Щобільше, ця властивість забезпечила б йому помітну присутність у будь-якому культурно-історичному періоді й естетичному часі. Адже він уміє бути щоразу іншим – неочікуваним і несподіваним — та прагне уникати самоповторів і самодублювання. Він не може задовольнитися опанованими художніми територіями й через це потребує все нових наративних моделей і подієвих просторів» [7, с. 57].

Літературознавець Ярослав Поліщук, який уважно стежить за здобутками письменника, спостеріг, що один із кращих романів митця – «Чорний Ворон», який став одним із знакових творів нашого часу, прикметний не тільки тим, що мав рекордні тиражі й здобув масову популярність. У романі було чітко окреслено основну вісь ментального й політичного протистояння нашого двадцятого століття – конфлікт з російською цивілізацією, що загрожувала не тільки розвитку, а й самому існуванню українського світу. Сьогодні Василь Шкляр – один із найбільш впливових письменників [16]. Від себе додамо, що неминучий конфлікт із російською псевдоцивілізацією тепер, коли Росія

напала на Україну, очевидний для всіх і трактується як боротьба добра зі злом, свободи з тиранією. Подібне трактування маємо і в історично-пригодницькій прозі В.Шкляра.

«Чорний ворон. Залишенець» (до 2019 року друкувався під назвами «Залишенець», «Чорний ворон», та «Чорний ворон. Залишенець») – історичний роман, вперше виданий у 2009 році. Роман відтворює одну з героїчних і водночас трагічних сторінок українського минулого – боротьбу українських повстанців проти радянської влади у 1920-х роках. В його основу покладено історичні документи, зокрема, з розсекречених сьогодні архівів КДБ [34]. Про відповідальність, з якою Василь Шкляр поставився до написання твору свідчить час, протягом якого він над ним працював, а це майже тринадцять років.

Критика одноставно вказує на новаторство прози митця. Письменник намагається бути новатором на традиційних підвалинах, тобто у сучасному белетристичному просторі епик еволюціонує у межах так званого «неотрадиціоналізму». Щоправда точаться дискусії стосовно того, наскільки романи В.Шкляра можна вважати психологічною та інтелектуальною. Зокрема, Р. Харчук у рецензії на роман «Чорний Ворон» декларує стиль цього твору як «героїчну анархію», детермінуючи одну його важливу хибу – брак психологізму [29].

На думку В. Разживіна, сучасні українські письменники (зокрема і В. Шкляр), котрі апробовують історичну тематику у власній творчості, «випередили фахівців і першими усвідомили той банальний факт, що якоїсь сакральної прихованої «історичної правди», здатної задовольнити всіх українців, насправді не існує. Непрості події сьогодення підштовхнули їх до розуміння простої істини: наш народ із цього погляду суттєво не відрізняється від інших, тому згодиться на таку історичну правду, яку для нього вибудують вітчизняні письменники та історики і яка буде сприяти його самоусвідомленню» [22]. Для В. Шкляра історичною правдою для народу є та, котра відновить потужний націєвмісний струмінь.

Ганна Кривопишина називає Шкляра майстром сюжетної будови. Літературознавиця наголошує на особливостях сюжету «Ключа» та «Елементала»: «Сюжети обох романів відзначаються напруженістю й гостротою, але міра напруженості й гостроти, принаймні за «зовнішнім», подієвим сюжетом, не однакова» [15]. Гострота та напруженість сюжету – одна з найхарактерніших рис романістики Шкляра. Цю напруженість він вводить чи не у кожен епізод своїх романів, аби спіймати читача на гачок.

Колега В.Шкляра по письменницькому фаху Т. Федюк, запевняє, що: «Василь Шкляр – один із небагатьох теперішніх прозаїків, який вміє писати прозу, знає її закони, є майстром побудови сюжету» [26].

Наукові дискусії навколо романної творчості В. Шкляра здебільшого торкаються ідейно-стильових та жанрових аспектів детективно-містичних романів «Ключ», «Елементал», «Кров кажана», «Чорний Ворон». Серед досліджень є публікації, на які варто звернути увагу. Це дослідження Г.Насмінчук, присвячене аналізу художнього бачення В.Шкляра та засобів творення художнього світу у романі-бестселері «Маруся» [12]. Варта уваги розвідка А. Галича, предметом вивчення якого стала поліфонічність портретування образу головної героїні твору у дискурсі вивчення біографічного роману [4]. Про кореляцію біографії та квазі-біографії у романі «Маруся» йдеться у статті цього самого літературознавця, де він вказує на наявність у романі двох сюжетних ліній – документальної та художньої, пов'язуючи їх із реальними історичними фактами та художнім вимислом [5].

А ось роман «Троща», що належить до найвідоміших творів письменника і присвячений темі УПА, оповідає про перемогу людини над обставинами і над собою, про часи боротьби за самостійну Україну, про зраду і підлість, отримав наразі менше відгуків у критиці. Натомість, на нашу думку, це знаковий твір про неймовірну силу і завзятість нашого народу, про тих, хто боровся за нашу незалежність, не боячись таборів, каторжної праці, презирства і брехні, яка звалилася на їхні голови. Сам автор каже, що книга написана для того, аби показати світові, що українці не змирилися з режимом, і продовжують боротьбу, як і раніше. Роман «Троща» – це книга, яка надихає нашу молодь на боротьбу за свою країну, а кожна її сторінка спонукає до думки про те, що жертви заради того, щоб постала вільна Українська держава, не були марними. Прикро, що сьогодні ситуація повторюється і доводиться знову брати до рук зброю, щоби відвоювати право нашої держави на існування.

Роман «Троща» став, безперечно, знаковим у переліку творів на тему боротьби українців під час та після Другої світової війни. «Сильнішого твору про Українську повстанську армію в Україні та й поза її межами не існує. «Троща», безумовно, творча удача Василя Шкляра», – так реагував на роман прозаїк, колега Василя Шкляра Михайло Андрусак [10].

За словами самого автора, «Троща» написана для того, аби показати світові, що українці не змирилися з радянським режимом, і продовжують боротьбу, як і раніше [29].

Високу оцінку дав роману ще один успішний автор сучасності Андрій Кокотюха: «Василь Шкляр задав планку, яка непосильна для когось іншого. Це – література про те, як українці дають здачі, а не підставляють другу щоку. Шкляр – перший, хто показав українців борцями та переможцями, а не такими, що постійно потерпають від утисків...» [10]. Дійсно, ми потребуємо не тільки образи страждальців, а й героїв, здатних до перемог.

Однак загалом попри численні оцінки та відгуки на прозу В.Шкляра, проблематика його історично-пригодницьких романів не була предметом спеціального окремого та системного вивчення. Саме тому вважаємо тему нашої бакалаврської роботи актуальною.

Отже, метою нашої бакалаврської роботи є дослідити проблематику історично-пригодницьких романів Василя Шкляра.

Для досягнення мети необхідно реалізувати такі завдання:

- 1) Проаналізувати жанрове та тематичне різноманіття прози письменника;
- 2) Дати загальну характеристику твору «Чорний Ворон», проаналізувати образ головного героя, який виступає символом патріотизму, вірності батьківщини та не сприймає зради.
- 3) Простежити, як розкривається тема УПА в романі «Троща».

Об'єктами дослідження є романи «Чорний Ворон» та «Троща» В.Шкляра, предметом вивчення – проблематика та образна система названих романів.

Методи дослідження – естетичний (літературні твори розглянуто з погляду їх художньої вартості), культурно-історичний (твори прозаїка, а також його діяльність розглядається в суспільно-історичному контексті доби), типологічний (з'ясування типологічних паралелей між творами В Шкляра та іншими представниками сучасного письменства), біографічний (відображення подій і фактів із життя митця у його творчості).

РОЗДІЛ І

ТЕМАТИЧНЕ ТА ЖАНРОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ ПРОЗИ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Василь Шкляр – один із небагатьох сьогоднішніх митців, який вміє писати прозу, знає її іманентні закони, є талановитим майстром побудови та закручення сюжету і здатен кількома реченнями дати як суто зовнішній, так і – до певної міри – внутрішній портрет свого героя. Робить він це яскраво, соковито, переконливо [26].

Василь Шкляр народився на Черкащині, наразі живе у Києві. На сьогодні він уже є автором понад десяти прозових книжок, серед яких найвідоміші: «Ключ» (1999), «Елементал» (2001), «Кров кажана» (2003), «Чорний ворон», «Маруся». Кожна нова книжка Шкляра стає подією в літературному житті країни, а сам Василь Шкляр є одним з найвідоміших і «містичних» сучасних письменників, тож його цілком заслужено називають «батьком українського бестселера».

Розглянувши усі тексти Василя Шкляра, можемо виділити певні спільні характеристики: «продумана композиція, увага до мови, впізнаваний стиль і сюжет, який тримає вашу увагу до останньої сторінки. Таку ж саму чітку структуру, схоже, має і життя письменника, який не боїться довгих творчих перерв, понад усе зневажає метушню і вірить, що справжня література народжується лише з насолоди» [25, с.262].

Письменник знаний не тільки в Україні, його художні роботи перекладено багатьма мовами – шведською, болгарською, вірменською, російською, але сам прозаїк заборонив перекладати свої книги на російську мову. Він лауреат багатьох літературних премій. Найдорожча з них – народна Шевченківська, яку автор отримав після того, як 2011 року відмовився прийняти з рук антиукраїнської тоді влади присуджену йому Національну премію імені Тараса Шевченка. «У світлі сучасної критики Василь Шкляр постає як визнаний та провідний майстер бестселерів, який у своїй творчості торкається важливих національних та загальнолюдських проблем, створює напружений сюжет, а також однозначно не може бути охрещений елітарним чи масовим письменником» [24].

Варто окремо зупинитися на тому, що ж вважається бестселером. Бестселер (з англ. *bestseller* – той, що добре продається) – популярна книжка, яка потрапила до списку тих, які найбільше продаються.

Термін «бестселер» не визначає літературної якості твору, він лише говорить про його велику популярність, як, наприклад, термін «блокбастер» про фільми чи термін «хіт» про музичні твори [34].

Дискусія стосовно бестселерів у сучасній українській прозі тривали й на сторінках журналу «Слово і час», де, зокрема, була вміщена стаття «Що таке український бестселер?» – де відомі дослідники оцінюють творчість «батька українського бестселера». Володимир Панченко виділяє три головних чинники, які створюють бестселер: «1. Літературне достоїнство твору. 2. Урахування психології і смаків масового читача. 3. Промоція, «проштовхування» твору» [14].

Головною ознакою бестселера є його популярність. В.Панченко осмислює поняття бестселера загалом і особливо в українських реаліях, де на популярність української книжки активно впливає мовний фактор. Дослідник зазначає: «Дуже добре, що в Україні з'явилися конкурси на зразок «Золотого Бабая» чи «Коронації Слова». Вони стимулюють розвиток так званої масової літератури, яка, звісно, мусить бути представлена в кожному нормальному письменстві. Завдання подібних конкурсів – пошук і «провокування» бестселерів. Якби не вони, чи мали б ми сьогодні добрий десяток цікавих творів популярного жанру в тому числі й два романи Василя Шкляра, який дебютував ще 1974 р. повістю «Перший сніг», а після того написав і видав кілька книжок «традиційної» прози? Роман «Елементал» – переможець «Коронації Слова» 2001 року. Я не уявляю, що бестселер може бути нудним, без тієї фабульної напруги, яка пов'язана з природною читацькою цікавістю: «А що буде далі?». У цьому сенсі у романі В.Шкляра все гаразд: він здатен «тримати» читача від початку до кінця» [14].

Григорій Сивоконь зазначає, що бестселер як жанр потребує уваги критиків, які б змогли визначити його особливості і визначили його місце в літературному процесі. Дослідник заперечує той факт, що бестселер означає просте «чтиво», яке немає ніякої художньої вартості, що підтверджує один з трьох чинників існування бестселеру виведених Панченком. «Читаючи Василя Шкляра, чи не одразу переконуюєшся, що ключі до його «Ключа» не так просто підібрати і не так просто відповісти на те, в чому секрет привабливості цього «чтива» і де його прямий і прихований зміст» [14].

Посилена увага до письменницької постаті В. Шкляра пояснюється тим фактом, що він дуже вдало експериментує актуальні теми української самоідентичності, відновлення історичної справедливості та інтерпретації маловідомих історико-культурних подій для майбутніх поколінь українців [20]. Як вдало зауважив Я. Голобородько, «Василь Шкляр наділений властивістю, що виграшно і багатогранно виділяє його серед інших представників нинішнього літературного процесу. Що більше, ця властивість забезпечила б йому помітну присутність у будь-якому культурно-історичному періоді й естетичному часі. Адже він уміє бути щоразу іншим – неочікуваним і несподіваним – та прагне уникати самоповторів і самодублювання. Він не може задовольнитися опанованими художніми

територіями й через це потребує все нових наративних моделей і подієвих просторів» [7, с. 57].

Одним із улюблених жанрів митця, до якого він регулярно повертається, є історично-пригодницький роман. Різновиди цього жанру мають доволі давню традицію у нашому письменстві. В. Шкляр продовжив вальтерскоттівську традицію в історичній романістиці, поєднавши в творах «Чорний Ворон», «Маруся», «Троща» історичну й любовну лінії, реальних та вигаданих осіб. У романах В. Шкляра «Чорний Ворон» та «Маруся» співіснують усталені елементи жанру історичного роману (історична основа, єдність життєвої правди та художнього домісли, наявність історичної та любовної сюжетних ліній), риси роману «зв'язку часів» (синкретизм віддалених часових пластів, актуалізація ідеї єдності минулого й сучасного, концепт історичної пам'яті, циклічність історичного поступу), а також ознаки масової (авантюрно-пригодницька та любовна лінії, гостросюжетність, містичність) та інтелектуально-філософської (важливість проблематики, історична достовірність, психологізм, майстерність сюжетно-композиційної організації) літератур [17].

Д. Пешорда стверджує, що художній твір вважається історичним романом за таких умов: «По-перше, він має за всіма ознаками належати до жанру роману (охоплювати значний проміжок часу, містити декілька сюжетних ліній тощо); по-друге, провідна думка твору повинна висвітлюватися через призму концепції історичного часу (історичні події повинні бути не лише загальновідомим хронологічним тлом роману – для них властиве документальне підґрунтя); по-третє, долі окремих особистостей стають рушійною силою історичних подій (ключові дійові особи – реальні історичні персонажі)» [18].

Іноді письменникові закидають доволі вільне поводження з історичними реаліями. Натомість сам Шкляр зізнається, що для нього важлива історична достовірність у його книгах, тому навіть сцени кохання він пише на документальній основі, щоб у його творах було більше правди, ніж вигадки. «Я зодягаю правду в художні шати, завдяки чому мої романи читаються захопливіше, ніж документи» [25, с.278].

Історичний роман пройшов за період свого існування значну еволюцію. На ці зміни намагалася реагувати й критика. Перша половина ХХ століття в українському літературознавстві – це період вивчення жанрових характеристик романів, а 70-80-ті роки презентували різнопланові погляди на самостійність жанру історичного роману чи різновиду роману взагалі. Історична романістика початку ХХ століття визначалася дещо «сирим» поглядом на історичні події, їй бракувало концептуальності, ментальної закореності. І якщо на цей час наближення історичної белетристики до межі масової

культури вважалось низькою художньою вартістю, то тепер є одним зі звичних літературних явищ [19].

Сьогодні історичний роман має включати елементи масової літератури. З цього приводу С. Філоненко зауважує, що сучасного читача «зацікавлять твори популярні, де історичні факти вкладено у знайомі формати: мелодрами, пригодницького чи воєнного романів, трилера чи детективу. Твори, що сприйматимуться легко й подарують кілька годин чи днів розради серед стресових буднів. Твори авторів, які на слуху, в ідеалі – щоб за романом було знято фільм або серіал» [27]. Саме тому український белетрист В. Шкляр працює в руслі сучасних тенденцій, моделюючи художній світ своїх романів на догоду смакам публіки. Адже український читач довго був позбавлений історичної патріотичної літератури, особливо тої, яка описує ближчі нам події ХХ століття, тому дійсно треба писати так, щоб охопити якомога ширше коло читачів.

«Якщо ти мітиш на Нобелівську премію, то мусиш орієнтуватися на так звані загальнолюдські цінності. Але якщо ти хочеш заповнити великі втрати в рідній літературі, привести в неї те, чого їй бракує, – міфу, сильного героя, історичного гонору, – маєш працювати насамперед на свого читача. Я належу саме до таких авторів» [21, с.281], – зізнається В. Шкляр.

Однією з характеротворчих рис українського історичного роману, та й української літератури загалом, є зорієнтованість на твори, продюзовані тематикою становлення державництва, національно-визвольного руху, суміжного з подіями періоду довготривалої бездержавності. Тому в такому становищі знати історичну правду для свідомого українця – «супермісія», яку В. Шкляр намагається допомогти здійснити, поступово крок за кроком, роман за романом розкриваючи «білі плями» української історії та презентуючи свої художні версії невідомих для широкого загалу історичних подій [19].

Письменник не може бути не критикованим, адже якщо про нього не пишуть – значить, такого митця не існує. Питання полягає в тому, яка ця критика: об'єктивна чи упереджена. Як ми вже зазначали, Василь Шкляр не обділений увагою критики, журналістів та літературознавців, адже автору бестселерів цього не уникнути. Особливу увагу дослідників, серед яких доктор філологічних наук Ярослав Голобородько, привертають романи Шкляра «Ключ», «Елементал», найменше – «Кров кажана», а найбільше «Чорний Ворон». Сам Василь Миколайович реагує на критику так: «Були закиди критиків, яких не сприймаю. Не люблю про себе читати, та й нема коли, але мені переказують...» [14].

На думку В. Разживіна, сучасні українські письменники (зокрема і В. Шкляр), котрі апробовують історичну тематику у власній творчості, «випередили фахівців і першими

усвідомили той банальний факт, що якоїсь сакральної прихованої «історичної правди», здатної задовольнити всіх українців, насправді не існує. Непрості події сьогодення підштовхнули їх до розуміння простої істини: наш народ із цього погляду суттєво не відрізняється від інших, тому згодиться на таку історичну правду, яку для нього вибудують вітчизняні письменники та історики і яка буде сприяти його самоусвідомленню» [21]. Для В. Шкляра історичною правдою для народу є та, котра відновить потужний націотворчий струмінь.

Осмислення національної ідентичності в романі «Чорний Ворон» інтерпретовано на рівні поетикальної структури. Художні засоби і прийоми (персоніфікація природи, національні символи – ворон, кінь, Святе Письмо, боротьби добра зі злом, уривки із народних пісень) передають національно-патріотичний колорит, реалізують художні шукання В. Шкляра та творять персонажів реально-містичними, непереможними, загадковими [19].

В. Шкляр оновлює жанр історичного роману, презентуючи події минулого крізь призму змалювання характерів роману – головного персонажа Чорного Ворона, повстанців (Вовкулаки, Ході як представника іншої нації тощо), Тіни, Ганнусі, Веремія, його матері. М. Ільницький зауважує сучасну тенденцію в написанні історичної прози, яка співзвучна з естетичною манерою В. Шкляра: «... якщо в творах епічних жанрів 30-50-х рр. долю людини визначала динаміка історичного процесу, характер конфліктів і спосіб їх розв'язання, то сьогодні історичний процес розкривається крізь призму людини; якщо раніше, кажучи іншими словами, людина жила в епосі, то сьогодні епоха живе в людині» [19]. Отже, історичні події як традиційний складник історичного роману проходять крізь призму сприйняття людини тогочасної (героїв роману) і сьогочасної (автора і читача) у їхніх обов'язковій взаємодії. В. Шкляр, використовуючи історичний фактаж, поєднує традиційні композиційні складники, позасюжетні елементи з новаторськими інтертекстуальними вставками та документами, моделює широку епічну картину боротьби українських повстанців.

«Я вважаю, що треба дуже добре знати свою історію й засвоювати її уроки, а в українців, на жаль, коротка пам'ять – навіть не те що у межах століть, а й кількох років. Силу треба черпати з минулого, бо майбутнє – це всього-на-всього мрія», – цілком слушно зазначає автор аналізованих нами історично-пригодницьких романів [21, с.284].

У романі «Троща», що дуже швидко здобув популярність у читачів, В.Шкляр звертається до трагічної і водночас героїчної сторінки в українській історії: до теми боротьби Української повстанської армії проти радянських військ під час і в перші роки після Другої світової війни. Саме члени підпілля УПА стають головними персонажами

цього патріотичного гостросюжетного і водночас психологічного твору. У «Трощі» йдеться про трагічний період діяльності Української повстанської армії (УПА). Варто зауважити, що автор звертається не тільки до теми героїки, а й до теми зради, адже особливо болючими були «удари в спину» УПА, що їх завдавали зрадники в лавах організації.

Чільне місце в історичній романістиці В. Шкляра займають образні культурологічні маркери. В одних художніх ситуаціях через містку символіку й архетипні традиції автор розкрив внутрішній світ персонажів, в інших – широкий діапазон покликів до світових і національних міфів відтворює другу площину, паралельну інтертекстуальну реальність. «Зазвичай герой є носієм естетичного ідеалу. У його образі письменник, зображуючи вчинки, думки, переживання, демонструє силу інтелекту, патріотизм, упевненість у завтрашньому дні, силу особистого прикладу, вміння словом і чином впливати на ближнього. Для митця важливо показати, як патріотичні ідеали та участь у визвольних змаганнях виховували його історичних героїв, безумовна життєва правда котрих підсилена документальними свідченнями» [18].

Позитивні дійові особи в романах В. Шкляра несхожі між собою. Вони – люди різних темпераментів, нахилів, уподобань. Своєрідну роль у романах відіграють негативні персонажі. Конфлікт, який виникає завдяки зіткненню протидіючих сил, допомагає викрити одні ідеали та ствердити інші. У цій антитезі проявляється мудрість автора й позитивний виховний момент його творів.

Через стрімку динаміку літературного процесу в романістиці відбувається змішування жанрів, виникають нові різновиди, що зазвичай не вкладаються в жодні схеми. Завдяки В. Шкляреві жанр українського історичного роману, що висвітлює боротьбу українського народу проти агресивної тоталітарно-репресивної політики більшовицького Кремля, набув функцій націотворення, наблизився до роману патріотичного виховання, надаючи українцям нові героїчні орієнтири, зосереджені в минулому й пов'язані з сучасністю [18].

Наукові дискусії навколо романної творчості В. Шкляра здебільшого торкаються ідейно-стильових та жанрових аспектів детективно-містичних романів «Ключ», «Елементал», «Кров кажана», а також *magnum opus* письменника – його роману «Чорний Ворон».

Художній час історичних романів В. Шкляра «Чорний Ворон» та «Маруся» співвідноситься з визвольним рухом в Україні першої третини ХХ ст., виступаючи зв'язком поколінь людей – зв'язком життя. Окреме місце в романах займають мотиви ув'язнення, полону, переслідування героїв. У творчості В. Шкляра можна виокремити дві

тематично відмінні групи художніх текстів: твори про сучасну дійсність і твори про героїчні події, пов'язані з визвольним рухом перших десятиліть ХХ ст. Спільним для них є прагнення відновити справедливість, хай навіть у спосіб перепрочитання історії, утвердження й розбудова української національної ідеї [18].

Загалом романам В. Шкляра «Чорний Ворон» і «Маруся» властиві основні риси жанрового різновиду історичного роману: історичний сюжет (письменник відтворює в художній формі період визвольних змагань 1918-1921 рр.); високий ступінь документальності подій; реальність визначних постатей, донині живих у пам'яті поколінь; поєднання історичної правди з правдою художньою, історичного факту – з художнім вимислом, який уміщений у межі зображуваної епохи, а справжніх історичних осіб – із особами вигаданими; наявність історичного конфлікту та показ соціальних сил, які за ним стоять і визначають його зміст [18].

Якщо у романах «Чорний Ворон» і «Маруся» автор звертається до історичних подій, то сучасності присвячені гостросюжетні романи В.Шкляра «Ключ» та «Елементал». Ганна Кривопишина називає Шкляра майстром сюжетобудови. Літературознавиця наголошує на особливостях сюжету цих двох творів: «Сюжети обох романів відзначаються напруженістю й гостротою, але міра напруженості й гостроти, принаймні за «зовнішнім», родієвим сюжетом, не однакова» [14]. Гострота та напруженість сюжету – одна з найхарактерніших рис романістики Шкляра. Цю напруженість він вводить чи не у кожен епізод своїх романів, аби спіймати читача на гачок.

Доктор філологічних наук Я.Голобородько, звертаючи увагу на роман «Елементал» В. Шкляра, констатує дві площини сучасної української літератури – елітарну та масову, зазначаючи, що «масовізм» активно повертається. «Його нове пришествя благополучно охрещено романом «Елементал» Василя Шкляра» [14]. Говорячи про жанр цього роману, Голобородько відзначає, що «Елементал» – роман всежанровий, тобто включає в себе риси детективу, бойовика, психологізму, еротики, документальної стилізації, стаючи пригодницьким та шпигунським романом, розрахованим на сучасний тип «читача-поглинача, який конче потребує художніх ефектів, спецефектів і надефектів» [14]. Дослідник досить гостро критикує письменника за його «масовізм», спрощеність «чтива», копіювання західних романів, створенні стереотипів, особливо стереотипного героя, неоригінальність. Значну увагу дослідник приділяє творчості Шкляра у координатах бестселеру, тим самим пояснюючи популярність Шклярових романів.

Отже, у світлі сучасної критики Василь Шкляр постає як визнаний та провідний майстер бестселерів, який у своїй творчості торкається важливих національних та загальнолюдських проблем, створює напружений сюжет.

Безперечно, Василь Шкляр – це один із найпопулярніших сучасних письменників, автор цілої низки романів і повістей. Це і інтелектуальний детектив «Ключ», і гостросюжетний пригодницький роман «Елементал» («Самотній вовк»), і містично-пригодницький роман з елементами еротики «Кров кажана». Окрему яскраву сторінку його творчості становлять твори, де письменник звертається до подій національно-визвольної боротьби українців, їх протистояння більшовицькій навалі. Це романи «Маруся» та «Чорний Ворон», останній з яких навіть було екранізовано. Відгукується В.Шкляр і на сучасні трагічні події, свідченням чого є його повість «Чорне сонце», де російсько-українська війна постає очима бійця полку «Азов».

РОЗДІЛ II

ПРОБЛЕМА ПАТРІОТИЗМУ, ВІРНОСТІ І ЗРАДИ В РОМАНІ «ЧОРНИЙ ВОРОН»

«Воля України або смерть!» – саме це національне гасло стало лейтмотивом історичного роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». Письменник підпорядкував йому весь художній світ – образи, події, просторові характеристики, перетворюючи боротьбу за Незалежність України на смислове ядро твору. Прозаїк звернувся до жанру історично-пригодницького роману – оспівавши та значно романтизувавши повстанський рух 20-х років XX століття, що масово розгорнувся на українських землях після поразки УНР. Тема, довгий період заборонена та викривлена радянським режимом, не розвивалася тривалий час навіть після проголошення незалежності України, тому поява в один рік (2009) двох сильних романів, присвячених їй, маємо на увазі «Залишенця. Чорного Ворона» В.Шкляра та «Музей покинутих секретів» О.Забужко, були радо сприйняті усім суспільством. «Поєднавши документалізм з епічним нарративом, Василь Шкляр створив оду «героїчній анархії» (Р. Харчук), де цитати з хронік та спогади очевидців органічно переплітаються з художнім вимислом» [8, с. 57].

Якщо говорити про жанрову особливість твору, то варто звернути увагу на його синкретизм. У романі «Чорний Ворон» простежуються риси канонічного історичного роману, які, запозичивши у В. Скотта, ввів в українську прозу ще П. Куліш (це й достовірне історичне тло з героями, що мали реальні прототипи (Голик-Залізник, Гупало, Чучупака тощо); і накладання людських пристрастей (кохання, ненависті, жертвності) на описувані події; і чіткий поділ героїв на позитивних та негативних, що трансформувалося в Шкляра в протиставлення «свій-чужий»; і наявність пригодницького пафосу, перипетій, що тримають читача в напрузі до останньої сторінки). Разом із тим, автор не заганяв себе в рамки цього жанру, експериментуючи як із формою, так і зі змістом. Так, документальна та художня складова твору візуально розділяються за допомогою текстових виділень, при цьому документальні вставки або випереджають, або коментують події *post factum*. Цей прийом допомагає автору не лише досягти історичної достовірності, а й передати дух епохи, адже точне відтворення наказів, листів, газетних виписок, доносів дає чітке уявлення про політику, ідеологію більшовиків, і навіть про спосіб світовідчуття радянської людини. Неканонічним є й хронотоп роману (мається на увазі художня, а не документальна площина), який розривається спогадами; розсипаними, несистематизованими оповідями про напів містичного отамана Веремію та його родину, що ускладнює сюжетно-фабульну структуру твору [8, с.68].

На першому плані роману – проблема патріотизму, вірності і зради. Вона розкривається через образну систему твору. Її основне ядро складають повстанці, які мужньо боролися за українську державність. Центральна постать тут сам Чорний Ворон, який є лицарем, наділеним відвагою, патріотизмом, честю. Василь Шкляр показує еволюцію цього героя, яку можна побачити вже на рівні номінації, коли «штабс-капітан Черноусов» перетворюється на борця-націоналіста Чорного Ворона [8, с.76].

Чорний Ворон – це яскрава індивідуальність, і водночас уособлення українського народу, який частково дезорієнтований, проте рішучий і готовий діяти, йому притаманна й певна анархічність, коли будь-яке керівництво, навіть УНР, викликає якусь недовіру та супротив. Герой наділений лідерськими якостями, що допомагають йому переконувати й вести людей за собою, разом із тим, він – обережний, підозріливий, інтуїтивно відчуває зраду, саме ці риси індивідуалізують його серед інших повстанців. Незважаючи на цілком однозначний фінал, коли Ворон підриває гранату в підземеллі Мотронинського монастиря, він повертається в епілозі до читача, символізуючи незнищенність українців як нації та їх боротьби за власну державність, що в тій чи іншій формі тривала протягом усього ХХ століття.

Частина персонажів-повстанців – Вовкулака, В'юн, Ладим, Загородній, Голик-Залізник, Гупало, Туз та інші – в цілому за світоглядом, характером схожі на головного героя, вони підпорядковують своє життя боротьбі за ідею та є носіями усіляких людських та військових чеснот. Відрізняються серед борців ті, воля та переконання яких похитнулися, що підштовхнуло їх до компромісу з більшовиками. Вважаємо, що ці персонажі допомагають «олюднити» повстанців, психологізувати їх, показавши, що й у них є слабкості, бажання простого життя без боїв та засідок, а не лише прометеївська самопожертва та непохитне прагнення перетворити ідею на реальність [8, с.83].

Опозицію до українських революціонерів становлять загарбники – москалі, чекісти, більшовики. Вони за характером пряма протилежність повстанцям – аморальні, потворні душею і тілом: *«Дрібні, кривоногі, але дуже мордаті, з пласкими, налитими кров'ю мармизами»*. Вони катують, гвалтують, розстрілюють... Страждання – це те, що завжди несуть з собою «чужі». Їх невігластво, антилюдяність, невихованість автор підтверджує різноманітними ситуаціями, в яких вони проявляють себе з негативних сторін. Так, у бою вони показують себе боягузами, не здатними відстояти власну гідність: *«Тваю мать! Єсмля, рвѡм когті атседова! ... Москалюги миттю звітрилися з палати»*. Їх головна зброя – це підступ і зрада, адже саме остання стала ключем до розпорошення повстанського руху, коли Гамалій та Завірюха допомогли позбавити українських месників керівництва. Загарбники – носії російських шовіністичних ідей, що також ставить їх в

опозицію до повстанців, які не намагаються домінувати над іншими та нав'язувати їм чужу культуру та державність, а лише відстоюють своє. Показово, що насправді таке змалювання ворогів виявилось недалеко від реальності, адже російські війська, які зараз окупували частину українських територій, поводяться саме так, як у романі В.Шкляра.

Хотілося б звернути увагу на емоційне тло за загальну настроєвість твору. З одного боку, ми бачимо такий собі авантюрно-пригодницький перебіг подій: засідки, батальні сцени, кохання платонічне та тілесне, приправлене все це героїчним пафосом та легким трагізмом, коли гинуть вірні товариші або мати вмирає, рятуючи дитя. Батальні сцени напрочуд кінематографічні, вони чимось нагадують «супергеройське кіно», де українські вояки роблять, здавалося б, неможливе: перемагають кількісно переважаючого їх ворога, проявляють небувалу хоробрість, винахідливість та мужність. Яскравим цьому прикладом може служити сцена смерті Василя Чучупаки, який, замість того, щоб рятувати власне життя, розвернув коня й кинувся визволяти брата й бойового товариша. Коли ж задумане йому не вдалося, він *«підніс до скроні бельгійського бравнінга, і покотилася довга луна від яру до яру, від хутора Кресельці аж до Мотриного монастиря: – Живи-и-и!»* [8, с.94].

Особливого колориту зображуваному надає містицизм, який досягається введенням образу чорного ворона, 270-літнього птаха, що дивиться мудрим оком на людські дивацтва. Ворон як символ зв'язку життя зі смертю, мов тінь, супроводжує героя протягом усього твору, додаючи таємничості та химерності подіям: *«Чорновус поглянув у синє-синюще небо. І побачив на вершечку граба великого хижого птаха, такого чорного, аж синій відлиск пробігав по ньому. – Чорний Ворон, – сказав він. – Як почувеш, батьку, щось про Чорного Ворона – то буду я!»* Птах помирає, засвідчуючи символічне придушення нації під колонізаторським гнітом. Підсилюється таємничість та химерність й образом сліпої черниці, яка привносить в твір «народну магію» та вірування, пророкує поразку збройним повстанням [8, с.98].

Роман «Чорний Ворон» отримав цілу низку відгуків, рецензій і спеціальних статей. Відомо, що Василь Шкляр «...до цього спеціалізувався на комерційних текстах, доводячи, що український літературний процес таки здатен продукувати масову літературу...» [9, с.186]. Викликав він і палкі дискусії серед читачів на численних інтернет-форумах, і серед публіцистів: Серед закидів, адресованих романові, помітне місце посідає ідея, висловлена дослідницею сучасної літератури Роксаною Харчук, про надто публіцистичний характер твору, в якому немає яскраво виписаних персонажів. Цей недолік авторка рецензії у «ЛітАкценті» пояснює таким чином: «У романі хронічно бракує психології, тут не тільки відсутній психологічний аналіз, навіть опису немає. «Чорний Ворон» – роман

пропагандистський, масовий, який, звичайно, не передбачає не тільки психологічної ускладненості характерів, а навіть у героїв душі» [28; с. 8].

Не зовсім погоджуємося з таким твердженням. Так, тут можливо дійсно бракує психологічної глибини, але образи вийшли яскравими, з власним душевним світом, власними переконаннями і чітким усвідомленням, хто є зло і що з ним треба боротися. У цьому контексті Б.Пастух підкреслив, що психологізм для ретельного виписування характерів негативних персонажів не є обов'язковим. Ось як звучить його думка: «Щодо тези про відсутність психологічного аналізу, то тут теж є нюанси. Образи москалів – негативні. І я мав величезну насолоду від такої «трафаретності образів». Що поганого в тому, що ворога змальовано на контрасті з образом «свого»? Хіба ми знайдемо в повісті Гоголя «Тарас Бульба» поляка, який би нам імпонував?» [11;13]. Доказом психологічності роману Б.Пастух вважає специфічне розв'язування у романі психоемоційних вузлів: «Щодо психологізму «Чорного Ворона», то розв'язування психоемоційних вузлів зменшило би навантаження на фабулу твору: психологічний та історичний романи – жанри, відмінні один від одного. Хочете психологізму – читайте Ульяненка, Пашковського, Процюка... Слушним могло би бути зауваження про психологічну невмотивованість дій певного персонажа, але не про брак психологізму. До речі, зверну увагу на образ Птіцина – він, як на мене, психологічно переконливий, а не тільки «дрібний, кривоногий та мордатий». Погодьтеся, є в нього й інші якості» [13;8].

Роман «Чорний Ворон» – специфічний, бо в ньому наявне оригінальне поєднання художнього і документального начал. Автор підтверджує художній вимисел документами з архівів СБУ, що допомагають розкрити історію повстання українського народу проти більшовицької влади – історію, що довго замовчувалася (з відомих причин!) і, на жаль, не була осмислена у художніх творах. Історія опору українців російському більшовизму має конкретну географічну прив'язку – Холодний Яр на Черкащині.

Ідеалом борця-патріота, який готовий пожертвувати життям заради незалежності Батьківщини, виступає центральний герой – Чорний Ворон. Ось один із різновидів портрета, поданого у формі чекістської доповідної записки: *«Черный Ворон – непримиримо хитрый и упрямый враг. Возраста около тридцати лет. Высокого роста, черная борода, длинные черные волосы до плеч. Глубоко посаженные глаза тоже темные, взгляд тяжелый, медлительный, выражение лица суровое»* [32,с.11].

Це яскравий приклад портрета паспортних прикмет, який дає уявлення про зовнішність персонажа. Незважаючи на те, що у паспортному портреті зафіксовані об'єктивні дані (зріст, колір очей, волосся та інші деталі зовнішності), він служить і засобом розкриття психології героя. Слід зазначати, що поряд із паспортним наявний і

абстрактний портрет: «...непримиримо хитрий и упрямый враг». Читачеві одразу подається дві риси характеру Чорного Ворона у сприйнятті ворога, що має особливо важливе значення, адже абстрактний портрет з точки зору його оточення матиме інше смислове навантаження. Далі йде короткий, штриховий опис зовнішності – Ворон високого зросту, відповідно і міцної статури, отже, це фізично сильна людина. Погляд його такий, який притягує до себе і водночас відштовхує, вираз обличчя свідчить про чималу силу волі і непримиренність до ворогів. Фактично процитований вище портрет чи не єдиний у романі, бо автор розкриває характер героя за допомогою мотивів і вчинків, а не портретної характеристики.

Характер Чорного Ворона – не шаблонний, а складний і багатогранний, який повною мірою розкривається лише у прив'язці до інших персонажів: Ході, Тіни, Вовкулаки, побратимів, ворогів. Окрім складного, образ Ворона ще й містичний, бо має цілком реального птаха-прототипа, який виступає своєрідним оберегом героя, певною мірою його доповненням чи, навіть, утіленням. Усі події, які так чи інакше відбуваються у романі, супроводжуються коментарями ворона-птаха, а Ворон-людина виступає оповідачем у романі. У заключній сцені Чорний Ворон, тікаючи від червоних, намагається сховатися у темному льосі монастиря: *«Він заскочив у льох, знайшов за порогом свічку. Спотикаючись, наосліп пішов униз. Щербаті східці обвалювалися під ногами. Насподі перечепився об якусь купину, відійшов убік і засвітив свічку.. Ворон поліз у отвір. Через два сажні свічка освітила печеру. Він розглянувся, подумав, сам собі кивнув: сюди не полізуть. Та обачність – понад усе. Дві гранати одна за одною покотилися через проїму до льоху...»* [32, с. 378].

Так закінчується романна історія героя. У читача виникає питання: що далі? Автор залишає фінал відкритим і це має символічне значення: можна знищити учасника опору, але сам опір, відданість рідному краю буде жити, поки є українці. Ворон залишається сам; лише одна душа в цей момент перебуває з ним, власне, його душа – це душа ворона-птаха: *«Старий ворон відчув, що серце його зупиняється. Це смерть, спокійно подумав він і навскоси полетів донизу. Вдарившись об землю, ворон перекинувся на бік і єдиним своїм видющим оком востаннє подивився на небо...»* [32, с. 378].

Образ ворона-птаха є рисою магічного реалізму (хоч це вже стосується жанрової специфіки твору). Конкретно функція цієї психологічної зв'язки людини і птаха полягає не стільки у доповненні до образу головного героя, скільки в утвердженні ідеї патріотизму та засудженні зради.

Ще один цікавий образ людини, вірної ідеалам боротьби, символ воїна честі, – це Ходя. *«Худий, невеличкого зросту, ноги колесом, нещастя та й годі»*, – такою є його

перша характеристика у тексті роману. *«Але от що цікавого було в тому нещасті: голова спереду поголена, а чуб на потилиці заплетений у косичку, і коли він став навколішки й поклав голову на колоду, то раптом узяв ту косичку й задер на тім'я. Це мене розсмішило. Він що – боявся, щоб таку «красу» не від'єдали від голови? Чи прибрав кіску з потилиці, щоб не заляпати кров'ю?»* [32, с. 11].

Здавалося би, автор звертає увагу на деталь зовнішності Ході, а насправді це психологічний аналіз ментальних рис героя, його національних традицій, і особливостей поведінкової моделі. Адже у китайців зачіска — культова, недоторканна річ. Далі в тексті роману поглиблюються риси Ході, за допомогою яких складається цілісне враження про нього: *«Ходя без особливої муштри напрочуд швидко прижився в нашому загоні. Хлопці підібрали йому низенького, проте швидкого й витривалого коника-степовика монгольської породи, на якому Ходя скидався на якогось Тугай-бея, присланого кримським ханом козакам на підмогу.*

Він сам собі десь винишпорив коротку шаблю-палаша і махав нею так спритно й моторно, що та шабелька мерехтіла в його руці, мов млинок... Ходя виявився віртуозом рукопашної сутички... жаль, що про все його не можна було розпитати, бо чого Ходя не вмів, то це тулити до купи слова. Окремо їх вимовляв, завчив наших слів чимало, але скласти в думку не міг. І ще одну ваду мав Ходя. Він був страшенним ненажерою. Йому не вистачало каші, картоплі, сала, кулешу, хліба, всього того, що їли ми, і Ходя постійно щось вищукував у лісі й кидав до рота. Він троцив листя з дерев, особливо з липи й шовковиці, жував коріння, кору, жолуді, їв слимаків, пташині яйця, часто пасся в траві, вишукуючи там дикий квасець і калачиків» [32, с. 120].

Наведений розлогий опис зовнішності й особливостей поведінки розкриває і внутрішній світ героя. Завдяки цьому портрету образ іновірця, що змагається разом з українцями за волю і незалежність, неймовірно теплий, близький читачеві, в якого викликає щирі емоції, симпатії.

Що ж мотивує Ворона на боротьбу, чим він керується у своїх рішеннях? Відмітимо, що Чорний Ворон урятував Ходю від страти: його вразила шляхетність та безстрашність китайця в екзистенційній ситуації, і тоді він інстинктивно вирішив зберегти Ході життя: *«Тоді мені було годі знати, що настане та чорна година, коли я залишуся в лісі тільки з оцим китайцем, і ми з'їмо з ним першу сиру ворону без солі»* [32, с. 11].

Прикметно те, що Ходя віддав своє життя, рятуючи Ворона, що свідчить про його особливу відданість. Тим часом у рецензії Інни Долженкової озвучена інша оцінка персонажа: *«Ходя виконує роль такого собі улюбленого блазня командира, якому дозволяють трохи більше, але з якого, відповідно, більше й питають»* [9, с.188]. З такою

думкою погодитися не можемо. Ходя ніколи не був блазнем, він – справжній побратим Ворона. Взаємини у полку Чорного Ворона не були строго ієрархічно розподілені: тут не було перших і других номерів, тут усі були рівні в боротьбі за одну мету. Отже, ставлення холодноярського ватажка до китайця Ході характеризує його як людину шляхетну і порядну, що має власний кодекс честі.

Важливе місце в образній системі посідає холодноярський козак на прізвисько Вовкулака. *«Майже потворне і таке свояче лице, схоже на страхітливу маску – оцирене з червоними голими повіками і лисими бровами, які Вовкулака обсмлював біля нічних багать»* [32, с.55], – таким постає персонаж у сприйнятті Ворона. У вічі кидається зовнішня потворність Вовкулаки, яка ніяким чином не відбиває рис його характеру, а контрастує з внутрішнім світом. Знову ж таки Вовкулаку, як і Чорного Ворона, характеризують його вчинки, а не опис зовнішності. *«А знаєш, чого Вовкулака пішов до лісу? ... Начитався Шевченка. Я часто питаю у новачків: чого ти до мене прийшов? І чую; у того москалі хату спалили, того пограбували, у того дівчину звалтували... У нас завжди так було – поки заброда не залле сала за шкуру, ми нічирк. А цей мені каже: прочитав «Кобзаря»* [32, с.44].

Ця деталь характеризує Вовкулаку як людину освічену, ще й наділену національним геном, патріота, який чудово усвідомлює, хто ворог і чим він загрожує всьому українському народові. Про цілковиту відданість ідеї національного самозахисту показово переконує покарання Вовкулакою рідного брата Куземка за те, що той зрадив отамана Гризла (і власне, український народ) заради кохання до єврейської дівчини Цілі. Тут варто провести типологічні паралелі з повістю Миколи Гоголя «Тарас Бульба». Вовкулака вбиває свого брата, як Тарас Бульба покарав свого сина за зраду. Тому герой В.Шкляра постає як людина, що завжди іде до кінця і максимально виконує поставлені перед собою завдання, він нещадний до ворогів, навіть якщо ворогом став член родини. Психологічний образ Вовкулаки має містичні відтінки. Так, він обіцяє Чорному Ворону, що в разі смерті обов'язково подасть йому знак (з того світу). І справді, Воронові являється вовк у один із найвідповідальніших моментів.

Життєвості образу отамана додають і його стосунки з жінками. Неможливо оминати взаємин Досі і Чорного Ворона, які розпочинаються з діалогу очей: *«...грайливо примружила ясні оченята, в яких гарцювало два скупаних у смолі чортиська»* [32, с. 19].

Такими зображує автор очі Досі, молодій грушківській козачки, вдаючись до живописного портрета, який передбачає зіставлення зовнішності, а то й поведінки людини зі світом природи. *«... Вона під'їхала до Чорного Ворона впритул, і тепер у її очах посміхалося двоє лагідних янголят»* [32, с. 20].

Тут наявний і портрет динамічний, і власне психологічний, у якому внутрішнє життя, а також психологічні і моральні якості відбиваються найбільшою мірою. Залежно від зміни настрою, стану персонажа – відбуваються видимі переміни у зовнішності: змінюється вираз обличчя, посмішка, блиск очей. На прикладі очей козачки Досі спостерігається зміна її настрою: від грайливо-запального до лагідно-ніжного. Зміна виразу очей (у конкретному епізоді) красномовно свідчить про небайдуже ставлення Досі до Чорного Ворона. Подібне захоплення козацькою звитягою в жінок бачимо як у творах фольклору, так і у творах письменників-романтиків.

Сама Дося теж постає відважним воїном-патріотом. *«У бою, казали хлопці, це була сатана, вона рубала з обох рук, ординські голови сипалися як кавуни, і в найгустішій ворожій лаві за нею залишалася кривава просіка. Ворон мало йняв тому віри, бо яка могла бути диявольська сила в тендітному тілі дівчини, хай і гінкому та пружному, але все-таки дівочому тілі, ліпленому не для того»* [32, с. 19].

Але загалом розлоге розкриття внутрішнього світу цієї героїні у романі відсутнє, мають місце лише побіжні характеристики, на зразок наведених вище. Суттєвою є деталь про намір Досі податися до Мотринського монастиря. Це не пуста забаганка. Мотивацією вчинку виступає нерозділене кохання молоді грушківської козачки до Ворона. Дося, як відданий Ходя в останньому епізоді роману, допомагає Ворону сховатися в підземному монастирському ході. Ця деталь вкотре підкреслює віддану любов дівчини до Ворона, яка була готова чекати його скільки потрібно, і коли час настав – вона, не сумніваючись ні на одну мить, прийшла йому на допомогу. Врешті й Ворон каже їй на прощання: *«Спасибі, сестро... Знай, що ти завжди була мені... любою»* [32, с. 377].

Специфічною деталлю є наявність у романі ще однієї Досі (а точніше Євдосі) – знахарки, яка виходила Чорного Ворона після важкої хвороби. Слепа знахарка є ніби віддзеркаленням молоді козачки, але набагато старшої і досвідченішої. Їх об'єднує безмежна відданість і любов до Чорного Ворона. Недарма у тексті роману автор супроводжує обох героїнь одним і тим самим запахом – понтійської азалії, духмяного кадила і дикої орхідеї. Знахарка Євдося становить собою образ мудрої, доброї жінки, яка так ніколи і не стала матір'ю. Хоч Ворон частково допоміг їй відчути радість материнства (якщо це можна так назвати), коли залишив їй Ярка (сина невловимого отамана Веремія) на деякий час. У ряді сцен за участі Євдосі розкривається така риса характеру Чорного Ворона, як скромність (сцена купання).

Особливої уваги потребує пов'язана пара Тіна – Чорний Ворон. Забігаючи наперед, варто підкреслити, що ця героїня теж урятувала йому життя, і не один раз, а навіть тричі. *«Сірі насмішуваті очі, коротка русява стрижка, а далі – не питай. Туальдеронова*

блузка з чорною краваткою, легенька ситцева спідниця, а нижче ...рожеві фільдеперсові панчохи щільно облягали ноженьята в черевичках на високому підборі. Московським модницям стулити варги й не дихати» [32, с.31], – такою вперше постає перед нами Тіна, яка під час першої зустрічі не оминула увагою Чорного Ворона, і в подальшому намагалася бути ближче до нього, завдяки чому й змогла врятувати його життя вперше, коли Чорний Ворон захворів на тиф.

Письменник переконливо умотивовує саможертвувний порух поведінки героїні передусім її почуттям, хоч і не тільки цим, але й діяльним характером та почуттям патріотизму. *«Тіна тоді не лише виходила його, а й ще раз вирвала з обіймів тієї кістлявої свахи, що любила ходити з ним попідручки. Якось до Умані вдерлися москалі й, певна річ, наскочили на лікарню... прибігла Тіна з сувоєм марлі і... почала обмотувати йому руки – від долонь, аж до ліктів: «Скажеш, що обкидало виразками» [32, с. 37].*

Велику вагу має сцена інтимного характеру, сцена їхньої зустрічі у другому розділі, де, нарешті, їхня тамована досі любов виходить на поверхню. Поведінка Ворона, його пестливі слова, адресовані Тіні, розкривають таку рису характеру, як ніжність, яка до цього не акцентувалася у тексті.

Незважаючи на кохання до Тіни, Ворон робить вибір на користь відданості справі, відкладаючи на певний час своє прагнення особистого щастя. Докладаючи всі зусилля, він переправляє Тіну з малим Ярком за кордон, а сам повертається в ліс, продовжуючи боротися, хоч боротьба вже велася не в рівних умовах. Він мав змогу покинути поле бою, бо вже багато хто піддався на амністію (хоч, врешті, це їх і не врятувало). Він міг перебратися з коханою жінкою за кордон, лишивши ліс і рештки свого загону, але Чорний Ворон не зробив цього. І хоч деякі критики говорять про надмірну міфологізацію і романтизацію героя, його надмірну глоризацію, але як би там не було, а сюжет, жанр, логіка розвитку характеру головного героя і ментальні особливості вольового борця потребували саме такої розв'язки. Василь Шкляр не зраджує ідеї опору, який чинив український народ більшовизму, а тому повертає Ворона в нерівну боротьбу.

Таким чином, у популярному серед читачів історично-пригодницькому романі «Чорний Ворон» автор звертається насамперед до проблеми патріотизму, вірності й зради. Уособленням справжнього героя, відданого рідній землі до останнього подиху, виступає центральний персонаж – командир повстанців Чорний Ворон. І хоча він наділений переважно позитивними рисами, але зовсім не постає шаблонним героєм. В.Шкляр намагається психологізувати свого персонажа, розкрити внутрішню мотивацію його поглядів і вчинків, показати як людину, що навіть у найважчій ситуації вибору, не втрачає гідності, жертвує своїми особистими почуттями (та навіть життям) заради боротьби проти

поневолювачів. В.Шкляр показує, що в середовищі повстанців зрада сприймалася як найтяжчий злочин, тож напівтонів у цій боротьбі з російськими більшовиками бути не могло. Саме тому кращі якості повстанців набувають нової актуальності у наш складний час.

РОЗДІЛ III

ТЕМА УПА В РОМАНІ « ТРОЦА »

Тема боротьби українців у Другій світовій війні не нова, і про долю героїв-упівців уже йшлося, та й проблема зради осмислювалась у нашій сучасній літературі. Проте тема національно-визвольної боротьби УПА на західноукраїнських теренах проти гітлерівських і сталінських окупантів відносно нова у вітчизняному письменстві. Вона почала набирати широкого розголосу лише з відновленням незалежності Української держави. І нині маємо низку творів, у яких виразно постає той героїчний і водночас трагічний період нашої невпинної боротьби за українську державність, за нашу свободу. Згадаймо хоча б романи «По той бік ночі» Василя Стефачка, «Вогненні стовпи» і «Торговиця» Романа Іваничука, «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко, «Століття Якова» Володимира Лиса, «Посаг для приречених» Мирослава Лазарука, повстанську трилогію Андрія Кокотюхи «Червоний», новели Василя Портяка, Володимира Михайловського, Бориса Хижняка... Усі вони написані талановито і цікаво [1].

Для УПА була характерна партизанська тактика, все озброєння було трофейним – німецьким, радянським, угорським та австрійським (ще з Першої світової війни). Окрім українців, у складі УПА воювали євреї, росіяни та бійці інших національностей.

УПА – це цілком унікальна структура, що складалася виключно з добровольців і не мала підтримки на державному рівні. Упівці воювали на два фронти – проти Німеччини і згодом проти радянської влади, а діяльність УПА визнавали антинімецьким повстанням німецькі окупаційні керівники, зокрема Ерїх Кох. Напади частин УПА на німецькі військові підрозділи, як випливає з німецьких документів, тривали до серпня 1944 року, про збройний конфлікт німців і УПА свідчать і звіти радянських партизанів.

Ставлення до УПА в українському суспільстві після здобуття незалежності коливалося між позитивним (борці за незалежність) і негативним («німецькі колаборанти»), після Революції гідності почало переважати визнання їхніх заслуг [1].

І ось поповнив цю тематику, кардинально розширив її межі новий роман відомого українського прозаїка Василя Шкляра «Троця». Заголовок твору має подвійний смисл. По-перше, так у галицьких селах над річкою Стрипою називають очерет, який росте у заплавах річки. А по-друге, метафоричне значення слова розкриває сам В.Шкляр. «У мене аж серце здригнулося, коли пізнав це слово. Адже відчув, що це не тільки очерет. Троця – це катастрофа, це бійня, це трощення людських життів, доль та майбутнього», – каже з цього приводу автор роману. Саме у такій трощі, поблизу сіл Багатківці, Ішків та Купчинці, і розігралася драма наприкінці червня 1947 року.

У романі «Троща», що дуже швидко здобув популярність у читачів, В.Шкляр звертається до трагічної і водночас героїчної сторінки в українській історії: до теми боротьби Української повстанської армії проти радянських військ під час і в перші роки після Другої світової війни. Саме члени підпілля УПА стають головними персонажами цього патріотичного гостросюжетного і водночас психологічного твору. У «Трощі» йдеться про трагічний період діяльності Української Повстанської Армії (УПА). Особливо болючими були «удари в спину» УПА, що їх завдавали зрадники в лавах організації.

Чи є актуальною в наш час патріотична проза? Сплеск патріотизму в сучасній українській літературі ніби й само собою зрозумілий у нинішніх обставинах, а все ж по-своєму феноменальний. Адже почався він ще задовго до війни на Донбасі, означившись десь наприкінці нульових років з появою книжок Марії Матіос, Оксани Забужко, Василя Шкляра, Володимира Лиса [31].

Це не перший твір В. Шкляра, присвячений боротьбі українських повстанців проти радянської влади в той період, коли УПА перетворюється з масової бойової організації в мережу засекречених агентів, щораз слабшу, бо комуністична влада вже достатньо утвердилася в Західній Україні, та й навчилася боротися з націоналістичним підпіллям. Серед методів тієї боротьби переважає перевербування активних учасників українського руху. Саме цей момент історії обирає Василь Шкляр [31].

Сам автор згадував, що довгий час провів на Тернопільщині (саме там відбувається частина подій роману), де збирав матеріали для написання «Трощі», спілкувався з багатьма людьми. Крім того, В.Шкляр мав приятельство до цього краю на якомусь навіть кровному рівні. Річ у тому, що в трагічному тридцять третьому році, коли сталінський режим убивав голодом мільйони українців, його дід пішов у «западну» і привіз звідти мішечок кукурудзи. Ця кукурудза допомогла вижити родині. Тернопільщина у розумінні письменника – це своєрідна модель українського світу. З виразним національним обличчям, з глибокими традиціями, з модерним самовираженням.

Василь Шкляр добре вивчив мемуарно-архівні матеріали про повоєнну боротьбу УПА, ідентифікував місцевість (це нинішнє Тернопілля – Козівський та Бережанський райони, що були тереном завзятого протистояння в цей період), пізнав місцевий діалект. Усе це було до речі й безумовно придалося – твір загалом не суперечить історичним реаліям, містить окремі влучні спостереження, які не можна було б вигадати, а слід було взяти з живого досвіду тих, хто пережив той час і ті обставини. Проблема зради, яку автор заявив як визначальну, також має реальне підґрунтя. Адже практично кожен, хто зазнав у повоєнні часи репресій, роками й десятиліттями мучив сумління думкою про ймовірного зрадника, через якого потрапив у саме пекло сталінської системи, а нерідко це німе

запитання так і лишилося нерозкритою інтригою – навіть по смерті, тепер уже для нащадків [31].

Однак «Троща» більше, ніж просто історія про боротьбу упівців та червонопогонників, як називали тоді військових НКВС. Це роман передусім про перемогу людини над обставинами й над собою. Для головного героя, вояка УПА, який відбув довгі роки сибірського заслання, війна вже минула, проте боротьба не забулася [3].

Тема національно-визвольної боротьби УПА на західноукраїнських теренах проти гітлерівських і сталінських влад порівняно нова в українській літературі. Вона почала набирати широкого розголосу лише з відновленням незалежності Української держави. І нині маємо низку творів, у яких виразно постає той героїчний і водночас трагічний період нашої невинної боротьби за українську державність, за нашу свободу [6].

Роман «Троща» став, безперечно, знаковим у переліку творів на цю тему. «Сильнішого твору про Українську повстанську армію в Україні та й поза її межами не існує. «Троща», безумовно, творча удача Василя Шкляра», – так реагував на роман прозаїк, колега Василя Шкляра Михайло Андрусак [23].

Як і інші історично-пригодницькі твори Василя Шкляра, роман «Троща» повністю опирається на документи, спогади очевидців і учасників описаних подій. Це, як і роман «Чорний Ворон», твір про боротьбу до останнього подиху, хоча й в іншу епоху; боротьбу «безкомпромісну віру у справу, за яку змагаєшся; роман про те, як навіть серед тисячі смертей можна залишитися живим. І також це роман про зраду, яку можна зрозуміти, але не можна виправдати» [2]. Тож бачимо, що проблематика та ідейний зміст обох творів В.Шкляра схожий.

На початку 90-х років уже в незалежній Україні в Тернопільській області знайшли так званий архів «Запорожця», який у 1949 році закопали в землю в алюмінієвих бідонах з-під молока. Там серед багатьох протоколів переслухань, проведених слідчими оунівської СБ, є і «справа Юди». Тобто Василя Магдія («Жара», «Долі») – окружного референта СБ і водночас таємного агента МДБ, який своїми зрадницькими діями завдав відчутних втрат визвольному руху [23].

Тому можемо сміливо стверджувати, що «справа Юди» послужила добротним документальним матеріалом для написання «Трощі». У документах допитів, проведених СБ, маємо стільки деталей, фрагментів розмов, навіть цілих розгорнутих діалогів, міркувань, що їх читаєш з не меншим інтересом, ніж якийсь детектив. Для захоплюючого розгортання твору, для відтворення характерів автор часто використовує і окремі деталі, і вислови повстанців, запротокольовані есбістами. Так, коли головний герой роману друг Місяць рятується під час облави над Стрипою, йому в річкових заплавах пронизливо кує

зозуля, впритул з'являється молодий орел із білим дзьобом. Усе це супроводжувало і вояка Сірка в ті трагічні дні, про що він розповідає на допиті. Та в романі той орел приходить до нашого героя в образі смерті, бо смертельне коло замкнулось і, здавалося, що вирватися з нього вже неможливо. А у випадку із зозулею друг Місяць боїться рахувати, скільки накує йому років сиза, щоб не обірвати її голос. Твір густо заселений героями, перенесеними з далекого і тривожного сорок сьомого року. Деяким навіть збережено їхні псевда і навіть прізвища. Щоправда, зрадник «Доля» фігурує як Стодоля, а його наречена Михайлина (Лінка) як Михася [6].

Композиційно «Троща» складається з трьох частин: «Зрада» (частина перша), «Слідство» (частина друга), «Вирок» (частина третя) та післямови «Від автора». Як слушно спостерегла С.Жила, «часопросторова нерозривність твору вибудовано цікаво: у кількох часових вимірах і просторах, отже, можна говорити про оригінальність його структури» [31].

Хронологічно «Трощу» побудовано так, що події в романі розгортаються в двох часових паралелях. Перша – 1970 рік. Ми опиняємося в місті на сході України. Головний герой – політв'язень, який пережив 25 років заслання у радянських таборах і тепер намагається «знайти свою долю у місті козацької слави» (тож припускаємо, що йдеться про Запоріжжя або, можливо, Дніпро). Друга – драматичні події на Тернопільщині останніх років підпільної боротьби вояків УПА за волю України, до яких героя повертають його спогади.

Ми зафіксували також багато псевдонімів, що є назвами воїнів УПА. Є серед них і відомі, поширені, а є і невідомі. Всі вони цікаві, до багатьох із них автор подає розшифрування. Ці літературно-художні антропоніми можуть бути різного походження. П. Чучка зазначав, що «майже кожен псевдонім є мотивованою, промовистою назвою, якою денотат не просто називає, але й характеризує себе», використовує «для маніфестації свого ідеологічного кредо» [30, с. 82].

У романі «Троща» репрезентативною групою виділяються псевдоніми відонімного походження: псевдоніми-імена та псевдоніми-прізвища. Відомо, що дуже популярними серед повстанців були назви князів, діячів української історії доби Козаччини, Гетьманщини, ватажків народних повстань. Перед читачем постає низка промовистих псевдонімів персонажів-воїнів УПА: Аскольд (київський князь), Сірко (запорізький кошовий), Мазепа (гетьман), Сулима (генеральний хорунжий гетьмана Мазепи), Леміш (псевдо визначного діяча ОУН Василя Кука), Голий (Гнат Голий – керівник гайдамацького руху на Правобережній Україні), Орлик (Пилип Орлик – гетьман, права рука

Мазепи, автор першої Конституції України), Роксоляна (дівчина-бранка з Рогатина, дружина Сулеймана Пишного).

Герої «Троці» мали яскравих прототипів, що стали матеріалом, з якого Василь Шкляр видобував характерні риси для художніх образів. Прообразом головного персонажа роману став Герой України, сотенний УПА Мирослав Симчич (псевдо – Кривоніс). У післямові до твору Василь Шкляр напише: *«Я дякую долі за те, що подарувала мені не просто близькі взаємини з Лицарем Української Честі Кривоносом, але щось значно більше й неминуще»* [33 с. 411].

За допомогою цього прототипу авторіві вдалося створити повнокровний образ героя-життєлюбця, який послуговувався прислів'ям: «Бог не без милості, козак не без долі» й достойно виходив із семи бід.

Головний герой «Троці» – один із так званих «залишенців», членів УПА, які продовжували опір радянській владі, добре знаючи, що програють ту битву (тут знову можемо провести паралель між головними персонажами романів «Чорний Ворон» та «Троща»). Один персонаж нашого твору, прощаючись зі своєю матір'ю перед боєм, каже їй: «Не журіться, мамо, ми ще сі вернемо. А як сі не вернемо, то не плачте за нами, пишайтеся».

Під час зустрічей зі своїми читачами Василь Шкляр цікаво розповідає про модель свого героя – Мирослава Симчича – а хоч би й таке: «Ми з ним багато дуже спілкувалися, хоча він вже старенький. Його дружина, пані Рая, коли я приїжджав останнього разу, жартуючи каже: «Глухий старий, як пень. Ти, Василю, знову приїхав, а з ним так важко говорити...» А тоді починає сварити діда: «Тобі ж хлопці такий дорогий той слуховий апарат подарували, а ти, старий пеню, наступив — він і тріснув. Старий Кривоніс дивиться на жінку скося, бо те ж, що йому треба, добре чує. А тоді переводить на мене погляд і каже: «Видиш – гризе, буду сі розводитись. Добре, я чоловік гуманний, тебе не вижену на вулицю, їдь у те моє село і там живи. Але знай, що там твого ніц немає!» Тому я хочу всім вам і собі побажати, щоб і ми в 94 роки ще хотіли сі розвести. І от з нього писав головного героя «Троці» [31].

Тож деякі риси характеру, зокрема, стійкість, витривалість, вміння вибратися живим із самого пекла та деякі біографічні дані Мирослава Симчича притаманні головному героєві [23].

Доля Місяця – незвичайна. Він бере участь в останніх операціях УПА, спритно виходить із засідок, готується до неминучої смерті. Перше знайомство з ним (а разом і зав'язка детективної лінії) відбувається 1972-го року на кладовищі. Уже означено інтригу, коли 50-річний Місяць несподівано знаходить могилу свого колишнього побратима

Михайла Тимчака (Броза). Це його побратим з УПА на псевдо «Броз» – референт їхньої СБ: гарний, кмітливий, зовні лагідний, тонкої поетичної натури, знав, любив та цитував лірику Сосюри. Місяць не може стримати здивування, адже він бачив його мертвим 1947 р. Тоді Михайла та ще кількох підпільників убили більшовики, а самого Місяця схопили. Тож дата смерті – 1972 рік – неймовірно дивує героя. Він прагне розгадати таємницю та зрозуміти, хто був зрадником, через якого полягли його товариші-упівці, адже, як виявилось, Броз не загинув під час облави, а прожив довге життя в іншому місті. Наприкінці роману інтригу буде розкрито, але весь простір твору, власне кажучи, густо заповнений оповіддю про обставини останнього спротиву [2].

Поховання роз'ятрило давню рану: на Місяця напливають спогади. «Свої» і «чужі», дружба та розбрат, кохання і зрада, помилування й помста, свобода й неволя... Перед очима знову розгортаються бої й тривають допити, постають обличчя різних людей, але личина зрадника так і не з'являється. Після 25 років неволі й таборів Місяць повертається на рідну землю, точніше не на Тернопільщину, а в місто над Дніпром, де йому дозволили оселитися. Колишній упівець досить складно звикає до цивільного життя в чужому місті на Сході України, адже чоловік не мав права повертатися до Галичини: таким особам, як він, суворо заборонялося поселятися у Західній Україні.

Автор, як і в романі «Чорний Ворон», умовно поділив їх на «своїх» та «чужих», показавши, що і серед так званих своїх траплялися «не свої». До прикладу, він подає різні погляди на зраду вояка УПА Стодоли. З одного боку, читач засуджує героя через перехід до більшовиків. З другого – Стодоля запевняє себе, кохану Михасю, побратима Міська, що наважився на таке, аби покінчити із кровопролиттям. Мовляв, відколи перейшов на бік червонопогонників, у селах не впала жодна криївка, не було заарештовано жодного підпільника. *«Більшовики тепер до всього ставляться не так, як раніше. До мене приїжджали високі начальники аж із Києва. Вони кажуть, що ОУН припустилася великої помилки в тактиці, тому гине так багато людей. Вони хочуть зупинити кровопролиття»*, – переконує Стодоля [33, с.202].

Як відзначає С.Жила, «Троща» наповнена гострими колізіями, які пов'язані з питаннями моралі й духовного буття нації, зради (це найвиразніше акцентовано в романі), життя й смерті, збереження історичної пам'яті народу, а отже, й національної пам'яті та ідентичності [31].

Воїни в 1947 році жили у стані постійного опору й почасти недовіри (Українська повстанська армія була приречена на поразку, бо перемогти могутню тоталітарну систему було неможливо), але духом (цим Божим даром) не занепадали. Вони розуміли, що їхні

національні змагання за незалежність Батьківщини програли, але продовжували воювати за ідею самостійної соборної України й стояли за неї на смерть [31].

Бійці УПА радіють, що належать до сильного духом гуртка людей, душ чистих, які жертвували всім і воювали ради ідеї: *«І це щастя випало нам! Ти розумієш, що нам випав жереб належати до цієї жменьки, до цього гурточка? Сама доля вказала на нас перстом. Вона вибрала нас серед мільйонів»* [33, с. 378].

Важливу роль у творі займає любовний трикутник і зрада через любов. Гріховну любов. І Стодоля, і «Броз» були закохані в Михасю. Дівчина дивовижної вроди з волошковими очима на псевдо «Волошка», яке їй дав «Леміш», у котру були закохані всі, про красу якої знали навіть «гебешники». Стодоля пішов до більшовиків ще й тому, що був закоханий, і мав намір врятувати не тільки життя своїх людей, а насамперед коханої «Волошки». Лірик «Броз» жорстокіший та ганебніший. Ось умовний вирок «Місяця» на могилі Михайла Тимчака («Броза»): *«На мене з порцелянової світлини дивився залюблений у Сосюру сатана, дивився «Броз», який викупив ціною невідь-скільки життів, ціною святої крові, ціною жорстокої облуди, ціною того, що не має ціни, викупив свою любов і своє життя. Це він завів нас до Струсівського лісу в пастку, а там упав, прикинувшись мертвим... Не помилював юда і свого вірного охоронця Змія, через якого врятував життя Михасі... Хто скаже, скільки він запродав, відколи став агентом, якщо заробив у більшовиків не тільки офіцерське звання, а й орден?»*. Михасю мали розстріляти за вироком СБ ОУН, але «Броз» і вона опинилися тут, у цьому місті. Її, ще красивішу з роками, побачив «Місяць» на могилі «Броза» у поминальний день 1972-го року – і все зрозумів... Зрозумів, що і чому відбулося у 1947-му [23].

Велика художня енергія замкнена автором в образи бійців УПА – мужніх, неповторних, одухотворених, сильних, красивих. Символічною є зустріч Місяця із красунею Зорею з довгою косою, що торкалася снігу, коли воїни УПА відзначали річницю Крут у Багатківському лісі. Він пізнав щастя, відчув, що має серце, коли розігрівав губами маленькі холодні руки Зорі. *« – Як тепер, Улю, тебе називати? – Зоря, – каже вона. ...Хто тобі, Зоре моя, розплете косу?»* [33, с. 56].

Насправді тема про хлопців УПА магнетична, колоритна, певною мірою навіть небезпечна через невичерпане неоднозначне ставлення до тих подій. Тому автор, зважаючи на цей матеріал, однозначно передбачає як хвилю читачів-симпатиків, так і зграю критиків.

Історія «Трощі» – це історія великої зради, а разом з тим кровного братерства і чи не найголовніше – віри в ідею, віри понад усе і всупереч усьому. Як того бракує в наш час! Тому в цьому плані книга надихає.

Це час, коли УПА була обезкровлена, виснажена боротьбою і внутрішніми суперечностями, рясно інфікована зрадниками, оточена агентами, знесилена сумнівами. Фантомні обіцянки політиків із заходу – з одного боку, улесливі умовини повірити в совіцьку щасливу соціалістичну Україну, в якій знайдеться місце навіть для «відступників» – з другого боку, від представників радянських силових структур; а всередині – внутрішні «розбори». Як від того не захитатись? Як зберегти силу духу, віру, а головне, як і далі вірити в ту ідею в майже суцільному мороці? От у такій круговерті і мелються-мечуться душі простих хлопців, героїв роману [31].

Колорит часу, глибокі внутрішні відчуття – простріли головного героя, панорама безвиході, а разом з тим – непояснимий і непередбачуваний стоїцизм-героїзм хлопців з лісу (найбільше все-таки Сірко) – це абсолютно виграшні сторони роману [6].

Колективний образ повстанців поліфонічний: він розкривається у контексті героїзації та романтизації, конкретизується через показ колоритних індивідуалізованих постатей. Контрастують із образами повстанців постаті ворогів-окупантів, негативна семантика яких сформована через використання відповідної номінації, відтворення мовлення, зовнішнього вигляду, залучення гротеску й анімалістичної образності. Художня вигадка відіграє ключову роль у моделюванні жіночих образів роману, які, попри те, що є самодостатніми за своєю художньою суттю, виконують ще й функцію увиразнення образу головного героя. Важливу роль у розкритті ідейно-тематичної парадигми роману відіграють символічні локуси Холодного Яру та Мотронинського монастиря, що акумулюють конкретно-історичну та символічну семантику [6].

Уявлення про УПА та повстанське середовище конкретизується й увиразнюється через зображення їхніх окремих представників. Актуалізація національно-визвольної ідеї, мотиву нескореності народних месників зумовила героїзацію, подекуди гіперболізацію й міфологізацію повстанців, що особливо увиразнено на тлі контрастного зображення ворогів-окупантів.

Таким чином, у романі «Троща» авторові вдалося створити майстерний і психологічно достовірний образ українського патріота, учасника УПА, який хоча і залишається безіменним, але служить прикладом відданості Батьківщині та незламності людського духу.

ВИСНОВКИ

Сучасна історично-пригодницька романістика, яскраво репрезентована творчістю В. Шкляра, увібравши й переробивши досвід попередників, засвідчила оригінальність творчих пошуків письменників, звернення до маловивчених і тривалий час замовчуваних сторінок вітчизняної історії, розкриття теми національно-визвольних змагань, мотивів історичної пам'яті тих часів.

Історично-пригодницька романістика Шкляра відома своєю увагою та любов'ю до тем, у яких висвітлюються подвиги українських повстанців у національно-визвольній боротьбі проти більшовицьких окупантів у 20-х роках ХХ століття, спротив українців у Другій світовій війні тощо.

Василь Шкляр став визнаним і провідним майстром бестселерів, який у своїй творчості торкається важливих національних та загальнолюдських проблем, створюючи напружений сюжет, а також однозначно не може бути охрещений елітарним чи масовим письменником. Поєднання важливої й актуальної проблематики, історичної достовірності, психологізму з гостросюжетністю й авантюрно-пригодницьким началом дозволяють означувати романи В. Шкляра як бестселери.

Письменник звертався не тільки до тем минулого, а й сучасного. Він є автором інтелектуального детективу з елементами містики «Ключ», гостросюжетного еротичного роману «Кров кажана», пригодницького роману «Елементал», а також повісті, присвяченій війні на Сході, – «Чорне сонце».

Напевне найбільше письменник відомий читачам, як автор історично-пригодницьких романів – «Маруся», «Чорний Ворон» та «Троцца». Шклярів «Чорний Ворон», є одним із знакових творів нашого часу, прикметний не тільки тим, що мав рекордні тиражі й здобув масову популярність. У романі чітко окреслено основну вісь ментального й політичного протистояння – конфлікт з російською цивілізацією, що загрожувала не тільки розвитку, а й самому існуванню українського світу.

Роман відтворює одну із сторінок української історії – боротьбу українських повстанців проти радянської влади у 1920-х роках. В його основу покладено історичні документи, зокрема, з розсекречених сьогодні архівів КДБ.

У романі «Чорний Ворон» головною темою виступає проблема патріотизму, вірності і зради. Вона розкривається через образну систему твору. Головні герої в основному повстанці, які боролися за українську державність. Центральна постать тут сам Чорний Ворон, який є лицарем, наділений відвагою, патріотизмом, честю. Василь Шкляр

показує еволюцію цього героя, яку можна побачити вже коли «штабс-капітан Черноусов» перетворюється на борця-націоналіста Чорного Ворона.

Чорний Ворон – командир повстанців є уособленням справжнього героя, відданого рідній землі до останнього подиху, який навіть у найважчій ситуації вибору, не втрачає гідності, жертвує своїми особистими почуттями заради боротьби проти поневолювачів.

Роман «Чорний Ворон» – специфічний, бо в ньому наявне оригінальне поєднання художнього і документального начал. Автор підтверджує художній вимисел документами з архівів СБУ, що допомагають розкрити історію повстання українського народу проти більшовицької влади.

Ще один знаковий і особливо актуальний у наш час твір митця – це роман «Троща». Цей твір належить до останніх романів письменника, в якому він звертається до теми Української повстанської армії. Троща у Василя Шкляра – це не тільки очеретяна долина ріки Стрипа, де зазнали поразки воїни-упівці. Роман «Троща» – це книга, яка надихає на боротьбу за свою країну, а кожна її сторінка спонукає до думки про те, що жертви заради того, щоб постала Вільна, Соборна, Самостійна Українська держава, не були марними. Жанр реалістичний роман може бути другою його характеристикою поряд з визначенням «історичний». Це історична книга, що описує реальні події в реальному місці, дехто з героїв має реальні прототипи.

Головний герой на псевдо Місяць, який дивом вижив у справжньому пеклі розшукує зрадника... 25 років. Місяць – позитивний герой, приклад того, як, незважаючи на життєві бурі, можна залишатися вірним другом, як не зрадити собі, навіть коли впродовж років поневірянь у таборах змушують підписувати покаєнну та засуджувати «бандерівців». Місяць зображений правдивим і відважним лицарем, хоч і не позбавленим людських слабкостей. Він цілком органічно вписується в ряд Шклярових героїв. Це життєствердний образ і водночас непафосний.

Варто звернути увагу й на те, що письменник не тицяє нам у лице єдиним правильним варіантом ходу подій, а поступово, дбайливо підводить до того, щоб читач сам зрозумів суть того, що старався донести автор. Тобто він не нав'язує своє світобачення, а дає читачу самому зробити вибір, уміло ілюструючи обидва боки монети.

«Троща» підкупує, в першу чергу, своєю правдивістю. Роман ілюструє те, що всі люди різні, і кожен по-різному розкладає пріоритети, ми бачимо, що люди можуть змінюватися як на краще, так і в гіршу сторону, але зміна сторони не завжди означає, що людина з доброї перетворилася на погану. Нам показують не лише хороші сторони героїв, вони змальовуються різними, багатограними, не типовими, в решті решт такими, які і є звичайні люди.

Особливо вражає те, що читач, у прямому сенсі, до останньої сторінки не здогадується, хто ж наважився зрадити друзів, чому пішов на такий крок. Відповідь на запитання, чи справді «мета виправдовує засоби», автор залишає за читачем, заохочуючи до роздумів та власних висновків.

Останнім жестом Місяця, або вірніше сказати відсутністю того жесту, є втілення мотиву прощання з минулим. Він вирішив не ятрити старі рани, і дав зрозуміти що минулому краще залишитись у минулому, а він, очевидно, піде далі, адже автор залишає фінал твору відкритим, і ми можемо домислити, як могло далі розвиватися життя головного героя. Твір дозволяє винести уроки всім, кому не байдужа доля і майбутнє рідної країни. Адже боротьба як і життя – триває.

Тож в історично-пригодницьких романах В. Шкляра «Чорний Ворон» та «Троща», які розповідають про непрості й трагічні сторінки нашого минулого, авторові вдалося створити майстерний і психологічно достовірний образ українських патріотів, які навіть переживши важкі часи, залишалися гідними і не зрадили, які служать прикладом відданості Батьківщині та незламності людського духу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вегеш А. Інформаційний потенціал літературно-художніх псевдонімів роману «Троща». Режим електронного доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22187/1/Анастасія%20ВЕГЕШ%20%28Ужгоро д%29.pdf>.
2. Від Сяну до Дону. Василь Шкляр «Троща». Режим електронного доступу: <https://uamodna.com/articles/vid-syanu-do-donu-vasylj-shklyar-troscha/>.
3. Ворона І. Експресами на позначення назв осіб у романі Василя Шкляра «Троща». Режим електронного доступу: http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/magistr-visnuk/mag_visn_18_30.pdf.
4. Галич А. Поліфонічність портрета Марусі в однойменному романі Василя Шкляра // Літературний процес: методологія, імена, тенденції: Збірник наукових праць (філологічні науки). 2015. № 6. С. 102-105. Режим електронного доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Litpro_2015_6_23.pdf
5. Галич О. Роман «Маруся» В. Шкляра як поєднання біографії з квазі-біографією // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: Збірник наукових праць. Випуск 6. Кривий Ріг, 2015. С. 9-18. Режим електронного доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/635/Galuch%201.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Герасименко Н. Переможець троці [Шкляр В. Троща]. Режим електронного доступу: https://il-journal.com/index.php/journal/issue/download/112/06_2019.
7. Голобородько Я. «Чоловіча» проза Василя Шкляра // Вісник НАН України. – 2010. №4. С. 57-63. Режим електронного доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/vnanu_2010_4_8.pdf
8. Денисюк І. О. Розвиток малої української прози XIX – початку XX століття. К.: Вища школа, 1981. 241 с.
9. Долженкова І. Останній романтик // Сучасність. 2010. № 3. С.186-193.
10. Корсун Л. Проблема вибору: життя в ганьбі чи смерть? Читацькі роздуми з приводу роману Василя Шкляра «Троща» // Час і Події. 04.26.2018. Режим електронного доступу: <https://www.chasipodii.net/article/20690/>
11. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: Академія, 2006. 752 с.
12. Насмінчук Г. Художній світ роману «Маруся» Василя Шкляра // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Філологічні науки. Випуск 40. 2015. С. 33-36. Режим електронного доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Npkpnu_fil_2015_40_9.pdf

13. Пастух Б. Назад у гетто? // Літературна Україна. 2010. Режим електронного доступу: <http://www.artvertep.ap.ua.print/com/10445/html>.

14. Поліщук К. Василь Шкляр. «Ключ», «Чорний Ворон»: жанрові особливості романів. Частина 2. Постать і творчість В. Шкляра в літературно-критичному висвітленні. // ВКурсіКом. Режим електронного доступу: <http://k-polishchuk.vkursi.com/7368.html>

15. Поліщук К. Василь Шкляр. «Ключ», «Чорний Ворон»: жанрові особливості романів. Частина 2. Постать і творчість В. Шкляра в літературно-критичному висвітленні. // ВКурсіКом. Режим електронного доступу: <http://k-polishchuk.vkursi.com/7368.html>

16. Поліщук Я. Троща доль: рецензія // Буквоїд. 13.01.2018. Режим електронного доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/13/170935.html>

17. Пономаренко В. Автореферат. Поетика та проблематика романів «Чорний ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Режим електронного доступу: https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtofef/%D0%9A_26.053.22/Ponomarenko.pdf

18. Пономаренко В. Дисертація. Поетика та проблематика романів «Чорний ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Режим електронного доступу: https://old.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%9A_26.053.22/Ponomarenko.pdf

19. Пономаренко В. Оновлення жанру історичного роману «Залишенець. Чорний ворон» Василя Шкляра // Філологічний часопис. Випуск 2 (12). 2018. Режим електронного доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ponomarenko_Vitalii/Onovlennia_zhanru_istorychnoho_romanu_Z_alyshehets_Chorny_Voron_Vasyliya_Shkliara.pdf?PHPSESSID=1h90c6i4i2dj26e978gjmib40

20. Пономаренко В. Особливості індивідуального стилю роману «Маруся» Василя Шкляра. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Випуск 27.10.2016 р. Режим електронного доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7445/1/Ponomarenko.pdf>

21. Разживін В. Чи потрібна історична правда читачеві сучасної прози? Режим електронного доступу: <http://litakcent.com/2017/11/14/chi-potribna-istorichna-pravda-chitachevi-suchasnoyi-prozi/>

22. Разживін В. Чи потрібна історична правда читачеві сучасної прози? Режим електронного доступу: <http://litakcent.com/2017/11/14/chi-potribna-istorichna-pravda-chitachevi-suchasnoyi-prozi/>

23. Рецензія роману «Троща». Режим електронного доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/01/13/170935.html>.
24. Сазонова О., Янкова Н. Від самознищення до самопорятунку (Екологія духу у творі В. Шкляра «Чорне Сонце») // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 2 (36) 2016. Режим електронного доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Nvuufilol_2016_2_45.pdf
25. Терен Т. RECСвізити книга 3. Харків: видавництво «Старого лева», 2017. 294 с
26. Федюк Т. Люди, які «тримають Україну»: рецензія на книжку Василя Шкляра. // BBC News Україна. Режим електронного доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141028_book_2014_review_shklyar_fedyuk
27. Філоненко С. Історія в тренді: автор і читач іще зустрінуться. Режим електронного доступу: <http://litakcent.com/2017/12/03/istoriya-v-trendi-avtor-i-chitach-ishhe-zustrinutsya/>
28. Харчук Р. // ЛітАкцент. Режим електронного доступу: <http://www.artvertep.com./news/1044.html>.
29. Харчук Р. Героїчна анархія як стиль // ЛітАкцент. Режим електронного доступу: <http://litakcent.com/2009/12/22/herojichna-anarhija-jak-styl/>
30. Чучка П. П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції // Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2001. Випуск 37. С. 71-83.
31. Шкляр В. «Троща»: зрада страшніша за смерть. Режим електронного доступу: https://web.archive.org/web/20180520010218/https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/50887/.
32. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 384 с.
33. Шкляр В. Троща: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 417 с.
34. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD.%D0%97%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C